

GUZÂT VAKIFLARINA BİR ÖRNEK: GÜMÜLCİNE'DE GAZİ EVRENOS BEY VAKFI A Sample for The Guzat Foundations: Ghazi Evrenos Beg Waqf in Komotini

Osmanlı Devleti'nin Balkan fatihi diyebileceğimiz Gazi Evrenos Bey, yaptığı başarılı fetihlerin yanı sıra kendisine kılıç hakkı olarak verilen yeni fethedilmiş topraklarda vakıflar kurmuş ve askeri gücüne paralel olarak, ekonomik gücünü de Balkanlar için harcamıştır.

Özet

Müstesna vakıflardan kabul edilen *guzât vakıfları*, yararlılıklar gösteren nüfuzlu gazilerin kurduğu vakıflara verilen isimdir. Bu bağlamda Gazi Evrenos Bey'in Gümülcine başta olmak üzere, Serez, Selanik ve Yenice-i Vardar'da kurduğu vakıflar guzât vakıflarıdır. Gümülcine, 1383'de Serez'in fethine kadar Evrenos Bey'in uc merkezi olmuştur. Bir akıncı beyi olarak Evrenos Bey stratejik öneme sahip olan Gümülcine'yi sadece fethetmekle kalmamış, büyük bir imaret sitesi kurmuş ve şehrin gelişerek bir Türk-Müslüman kenti haline gelmesini sağlamıştır. Bu makalede Osmanlı tahrir defterleri ve vakıf kayıtlarının ışığı altında Evrenos Bey'in müstesna vakıflarından biri olan Gümülcine Vakfı incelenecek, geçirdiği tarihsel süreç ve mevcut durumu konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Gazi Evrenos Bey, guzât vakıfları, Gümülcine, Balkanlar, uc merkezi.

* Dr., Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: aysegulcali@yahoo.com.

Abstract:

Guzât Waqf, acknowledged as exceptional, is the name given to the waqfs, that are founded by the influential ghazis, who had displayed outstanding achievement. In this context, waqfs founded by Ghazi Evrenos Beg, in Komotini, Serres, Thessaloniki and Giannitsa are *guzât* waqfs. Until the conquest of the city of Serres in 1383, Komotini had been the center of Evrenos Beg. As a raider he did not only conquest Komotini, which had a strategic value, but also built a big *imaret*, religious-educational complex. By this way, he managed to develop Komotini as a Turkish-Muslim city. This article studies the Komotini waqf, which was one of the *müstesna* waqfs of Evrenos Bey, and examines it within its historical process and contemporary situation through Ottoman registers and waqf records.

Key Words: Ghazi Evrenos Beg, *Guzat* Foundations, Komotini, Balkans, center of march (uc)

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Balkan fatihi diyebileceğimiz Gazi Evrenos Bey, yaptığı başarılı fetihlerin yanı sıra kendisine kılıç hakkı olarak verilen yeni fethedilmiş topraklarda vakıflar kurmuş ve askeri gücüne paralel olarak, ekonomik gücünü de Balkanlar için harcamıştır. Yaptığı imar faaliyetleri, kurduğu vakıflarla fethettiği bölgelerin ekonomik ve sosyal yapısını değiştirmiştir. Bu özelliği nedeniyle diğer akıncı aileleri olan Mihaloğulları, Malkoçoğulları, Turahanoğulları gibi ailesinin kendi adıyla anılmasını sağlamış, yüzyıllarca devam edecek bir ailenin köklerini fethettiği bölgeye salmıştır.

Osmanlı tahrir ve evkaf defterlerinin ışığı altında Evrenos Bey'in başta Gümölcine olmak üzere Serez, Selanik, Avrethisarı, Karaferye ve Yenice-i Vardar'da vakıflar kurduğunu biliyoruz. Peki Evrenos Bey bir uc beyi olarak nasıl mülk sahibi olmuş ve bu toprakları vakfa dönüştürmüştür? Bilindiği gibi fethedilen topraklar ilk olarak mîrî topraklar olarak kabul ve ilan edilir, daha sonra padişah tarafından temlik edilirlerdi. Mîrî araziden ayrılan bu tür topraklara *mülk topraklar* denirdi. Osmanlı Devleti fetihlerle büyüyen topraklarını koruyabilmek için Rumeli fatihlerine fethettikleri topraklardan bol miktarlarda timarlar veriyor ancak bu timarlar kendi görev ve hizmetleri devam ettiği sürece tasarruflarında kalıyordu (Barkan, 1980: 232). Verilen timarları malikâne şeklinde evlatlarına geçirebilmeleri için sultandan *temliknâme* almaları gerekiyordu. (Akdağ, 1999: 298). Böylelikle savaşta düşmana karşı başarı kazanan, barış zamanında ise iç huzur ve asayiş sağlayarak yararlılıklar gösteren akıncı beylerine verilen temliklerle sınır boylarının müdafaası sağlanmış, yeni fethedilen toprakların imâr ve iskânı ile şenlendirilmesi amaçlanmıştır. (İnalçık, 2000:163).

Bu bağlamda Evrenos Bey gibi kendilerine mülknâme-i hümayun ile araziler verilen ve devlet arazilerini vakfa çeviren gazilerin vakıfları müstesnâ vakıflar olarak değerlendirilmiş ve nüfuzlu gazilere verildiğinden *guzât vakıfları* olarak adlandırılmıştır (Akgündüz, 1988: 455) (Yüksel, 1998: 15). Evrenos Bey vakıflarını da kapsayan bu *guzât* vakıfları müstesna vakıflardan olup, *fetih hakkı* olarak verilmiştir. 11 Eylül 1887 (22 Z 1304) tarihli Meclis-i Vükelâ mazbata kayıtları arasındaki bir belgede Evrenos Bey'in Yenice-i Vardar, Gümölcine, Serez ve gayrıdaki vakıflarının müstesna vakıflardan oldukları kayıtlıdır (BOA, MV. 24/9). Barkan da Rumeli'deki vüzera ve selâtin vakıflarının hizmet ettikleri amaç ve kuruluş maksatları dolayısıyla diğer vakıflardan ayırmak gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle de iskân ve kolonizasyon maksadıyla amme hizmeti yapan bu vakıflara devlet bütçesinden görülmesi lazım gelen işlere tahsis edilen hayır tesisleri olarak bakmaktadır (Barkan, 1944, s. 21). Böylelikle hem idarî açıdan hem de vergi tahsili

açısından devletin müdahale edemeyeceği bu vakıflar guzât vakıfları adını almışlardır. Guzât vakıfları dört adet olup, Gazi Evrenos Bey, Gazi Ali Bey, Gazi Miha1 Bey ve Gazi Süleyman Bey vakıflarından oluşmaktadır (Akgündüz, 455) (Öztürk, 104) (Yüksel, 15).

Evrenos Bey'in Gümülcine Vakfı

Evrenos Bey vakıflarının Balkan topraklarındaki ilk ayağı Gümülcine'dir. Üs olarak kullandığı İpsala'da da şüphesiz bir imaretin varlığından söz etmek mümkündür. Her ne kadar günümüze ulaşmasa da Ayverdi'nin tespitine göre bu kentte Evrenos Bey'e ait bir imaret bulunuyordu¹ (Ayverdi, 1982: 304) (Lowry, 2008: 79-80). Gümülcine, 1383 yılında Serez'in fethine kadar Evrenos Bey'in uc merkezi olmuştur. Osmanlı kroniklerinden anlaşıldığına göre Gümülcine, Edirne fethi sonrasında fethedilmiştir². M. Kiel (1996: 268), son zamanlarda yapılan araştırmalarda buranın fethinin Osmanlıların Trakya'yı kontrol altına aldıkları 1371 Meriç (Maritsa) savaşından hemen önce gerçekleştiği üzerinde durulduğunu belirtmektedir (Gökçe, 2005: 80). Âşıkpaşazâde ve Neşri'nin kroniklerinde ise 1364 tarihinden evvel fethedildiği belirtilen Gümülcine'nin, Evrenos Bey tarafından fethin ardından değil, 1380'lerde uc merkezi yapıldığı kaydedilmiştir (Âşıkpaşazâde, 1332: 61) (Neşri, 1995: 214-215). Ayrıca bilindiği gibi seçilen üs merkezlerinin yeni fethedilen yerlerden uzak olmaması gerekiyordu ve bu merkezler fetihlere paralel olarak geliyordu (İnalçık, 2008: 55) (Dimitriadis, 2000: 28). Evrenos Bey'in bu iki kronik yazarına göre fethin hemen sonrasında değil, çok daha sonraları burayı uc merkezi yapması, Gümülcine'nin elden çıkarak ikinci defa alındığını düşündürmektedir. Kaynaklardaki bu bilgileri değerlendiren H. İnalçık da (2006: 159) Gümülcine'nin 1373 yılında uc merkezi olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bu bilginin ışığında Evrenos Bey'in en az on yıl boyunca Gümülcine'yi merkez üssü olarak kullandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Balkanlardaki en eski külliye sahiplerinden biri olan Evrenos Bey, Gümülcine'de büyük bir hayrât sitesi kurmuştur. Bunu Osmanlı tahrir ve evkaf defterleri ile Osmanlı kronikleri ve ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin anlatımından yola çıkarak tespit etmek mümkündür. Osmanlı tarihçilerinden XVI. yüzyılda Gelibolulu Âlî ve XVII. yüzyılda Münecimbaşı, Evrenos Bey'in Gümülcine'deki imareti hakkında bize önemli bilgiler vermektedirler. Öncelikle Âlî, Serez'e gitmeden önce yani 1383 yılı civarında Gümülcine'deki evlerini imaret olarak tayin ettiğini belirtmektedir³. Münecimbaşı da (1321: 305) Âlî'nin verdiği aynı bilgiyi XVII. yüzyılda nakletmiş ve Evrenos Bey'in bir müddet Gümülcine'de oturduğunu, buradan ayrılmadan önce *olduğu hâneyi 'imâret ve han yapub kendüsü Siroz'a nakl eyledi* şeklinde belirtmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak Evrenos Bey'in Gümülcine'yi evvela bir askeri üs olarak kullandığını ve ayrılmadan kısa bir süre önce evini bir hayır kurumu olan imarete dönüştürdüğünü anlıyoruz. Bu durum H. Lowry'nin (2008: 42) de belirttiği gibi Evrenos Bey çiftliğinin dış dekorunun bir parçası olan ve günümüze ulaşan Roma heykel başının bir imaret binası üzerindeki varlığına da açıklık getirmektedir⁴.

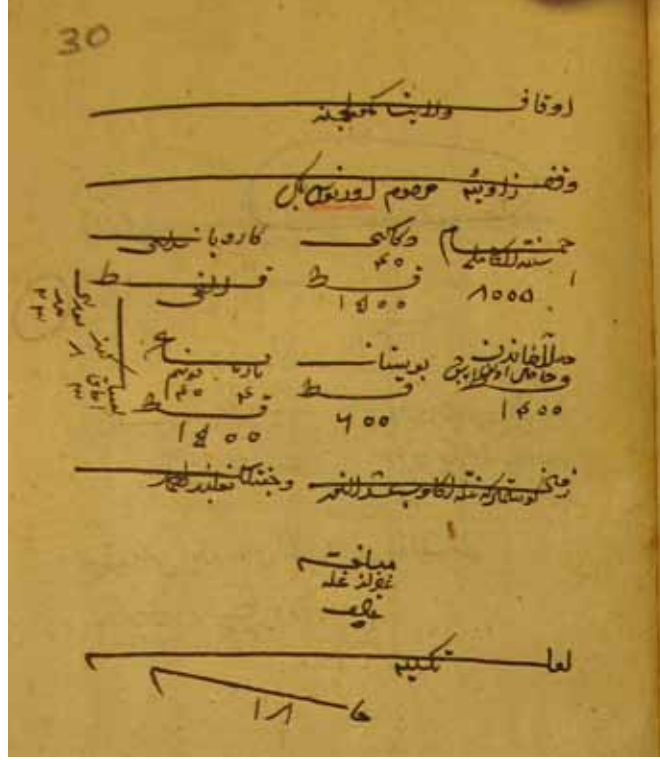
1 Lowry, 2008: 80'de sayfa numarası 304 yerine yanlışlıkla 320 olarak verilmiştir. Ayverdi, 758 no'lu evkaf kayıtları arasında Evrenos Bey'in Gümülcine, Serez, Vodina ve İpsala'da cami ve imaretlerinin kayıtlı olduğunu belirtmektedir.

2 Âşıkpaşazâde ve Neşri Gümülcine'nin fethini H. 766 (1364) yılı olaylarından önce kaydetmişlerdir. Âşıkpaşazâde, s. 55; Neşri, s. 200; Hoca Saadeddin ise H. 763 (1361-62) tarihini vermiştir. Bkz. Hoca Saadeddin, s. 74; Oruç Beğ ise H. 766 (1364) olarak kaydetmiştir. Bkz. Oruç Beğ Tarihi, s. 25.

3 "Menkûldür ki ol emîr-i nâm-dâr evvela Gümülcine'de temekkün itmiş, bir husûsa incinüb Siroz'a göçdükte andağı evlerini 'imâret ta'yîn itmiş ba'dehu Siroz'da dahi hazz itmeyüb Vardar Yenicesi'nde ikâmet itmiş ve Siroz'daki evlerini 'imârete mülhak itmiş. Vaktâ ki sefer-i ahirete gitmiş Vardar'daki sarayı dahi 'imâret itmiş meşhûrdur ki mezbûrun evkâfta müsâ'ade kasdına birkaç karye-i mezbûre rica itmiş." Bkz. Gelibolulu Mustafa Âlî, v. 27b; Ayrıca bkz. Ayverdi, 1982: 121-122; Kiel 1983: 127-133; Lowry, 2008: 42.

4 Ayrıca bu imaretin özellikleri ve mimari planı hakkında daha fazla bilgi için Bkz. (Kiel, 1983: 220); (Bıçakçı, 2003: 148-152).

Evrenos Bey'in Gümölcine'deki vakfı hakkında 70, 89 ve 143 numaralı Tapu tahrir defterleri ile 167 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rumili Defteri'nde ve Siroz Sancağı Evkaf Defteri'nde bilgi bulunmaktadır. Bunlardan en eski tarihlisi olan 1456-1457 tarihli tahrir defterinde *evkâf-ı vilâyet-i Gümölcine* kaydı altında Evrenos Bey'in Gümölcine'deki *vakf-ı zaviyesi* kaydedilmiştir⁵.

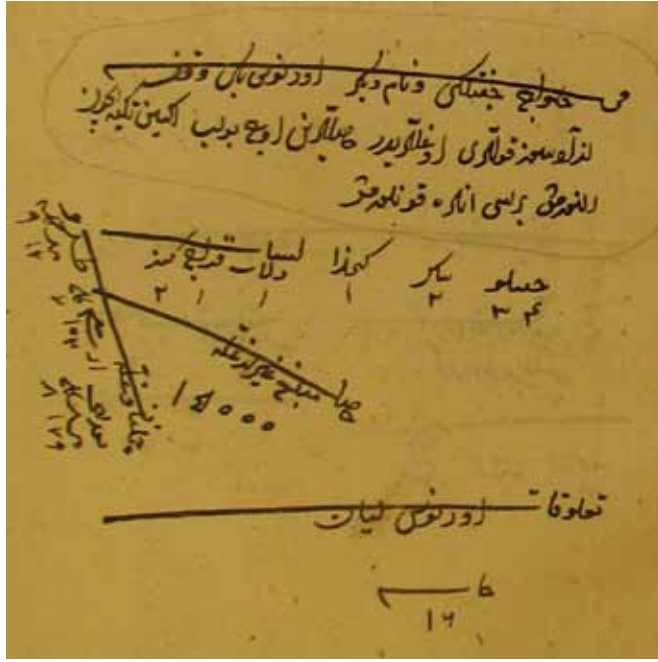

Şekil 1. TT. 89, v. 30

Bu deftere göre Gümölcine'de Evrenos Bey vakfının gelir kalemleri yani akarâtı arasında hamam'dan 8000 akçe, 40 adet dükkândan 1500 akçe, kervansaraydan 1000 akçe gelir kaydedilmiştir⁶. Ayrıca bostan, bağ, tarla, zemin (Kostemir), çiftlik (Nalband Ahmed) ve Helvacı Çiftliği köyü diğer gelir kalemlerini oluşturmakta ve hâsılı "gayr-i ez galle" 15.000 akçe etmektedir. Burada adı geçen karye-i Helvacı Çiftliği nâm-ı diğer Evrenos Beğ Vakfı köyünde sakin olanlar için şöyle bir kayıt bulunmaktadır: *azadsuz kulları oğullarıdır, hâsılların üçe bölüb ikisin tekye için alurlarmuş birisi anlara konurmuş*. Dolayısıyla bir vakıf köyü olan Helvacı'nın Evrenos Bey tarafından kurulduğu ve adamları tarafından iskân edildiği tahmin edilebilir. Hâsıllarının 2/3'sini tekye için verdiklerinden, bir anlamda Evrenos Bey vakfının anbarı vazifesini görüyor olmasından dolayı bu köye daha sonra Anbar Köyü denmiş olmalıdır. Ancak 1456 tarihli bu defterde Helvacı Çiftliği karyesi *nâm-ı diğer Evrenos Beğ Vakfı* olarak geçmektedir. Günümüze kadar ulaşan ve Gümölcine'nin 25 km güneydoğusunda yer alan ve kurucusu bugünkü halk tarafından bilinen küçük Evrenos Köyü burası olabilir mi? Bilindiği gibi nâm-ı diğer ifadesi karyenin bilinen diğer adı için kullanılıyordu. Zira Ayverdi (1982: 223) de Anbar köyü'nün Gümölcine'nin güneydoğusunda bulunduğunu kaydetmiştir.

5 TT. No: 89, v. 30. Aynı defterdeki Evrenos Bey'in Gümölcine'deki vakıf gelirlerinin kaydı M. Kiel ve H. Lowry tarafından da incelenmiştir. Krş. için bkz. (Kiel, 1983: 124-138); (Lowry, 1998 s. 45).

6 TT. No: 89, v. 30. 2007 yılında Evrenos köyünü ziyaret ettiğimde daha önceleri 400-500 hane olan bu köyün Gümölcine'nin en eski köyü olduğunu söyleyen köyün imamı, ziyaret ettiğim 2007 yılında 140-150 haneden oluşan bir köy olduğunu belirtmiş ve köy halkının Evrenos Bey'i ünlü bir Osmanlı paşası olarak bildiklerinden bahsetmişti.

Şekil 2.TT. 89, v. 30

Ayrıca yine aynı defterde 18 haneden oluşan tekke kaydının dışında *ta'allukât-ı Evrenosluyân* başlığı altında Evrenos Bey'in yakınlarının ikamet ettiği 16 haneden oluşan bir kayıt daha bulunmaktadır. Bunlar ise Evrenos Bey'in yakınları, akrabaları olabileceği gibi Evrenos Bey'in akıncı kuvvetleri de olabilir.

المردوم	اورتوں	اورتوں
مردوم	اورتوں	اورتوں
۱۸۴۷	۱۰۵۷۲	۲۳۲۵
۵۵۹۰۶		۲۳۱

Şekil 3.TT. 70, s. 32

1519 tarihli tahrir defterinde, Evrenos Bey'in Gümölcine nefsindeki vakıf eserleri için yine hamam, kervansaray ve diğer akarın gelirleri ile Gümölcine'de yukarıda bahsettiğimiz ama bu defa diğer ismi Anbarköy olarak karşımıza çıkan karye-i Helvacı (nâm-ı diğer Evrenos Beğ Vakfı), bir çiftlik ve Kostemir isimli zeminin gelirleri görülmektedir. Bu gelirin toplam hâsılı ise 55.902 akçedir (BOA, TT. 70: 32). Vakıf gelirleri 1456 yılında mahsullerden alınan vergi haricinde 15.000 iken 53 yıl sonrasında tutulan kayıta toplam gelirin artışındaki miktar oldukça önemlidir.

Şekil 4. TT. 143, s. 24

Vakfın 1528 tarihindeki durumuna baktığımızda ise, yine aynı vergi kalemlerinin yer aldığını görüyoruz. Bu defa toplam gelir 47.249 akçedir. Bu defterde farklı olarak Evrenos Bey'in Gümülcine merkezindeki imâretinde çalışan görevlilerinin 27 neferden oluştuğu kaydedilmiştir (BOA, TT. 143: 24).

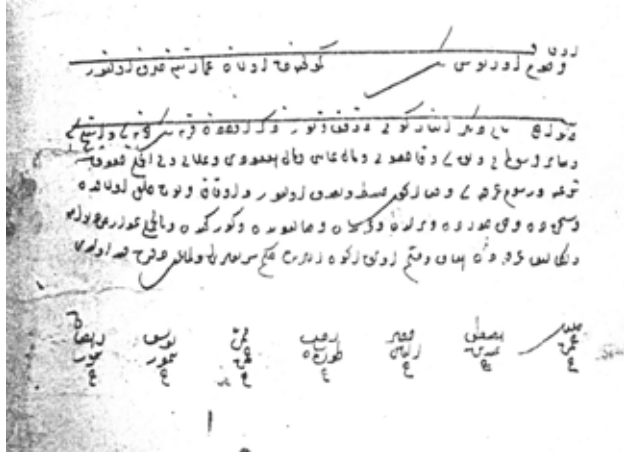

Şekil 5. 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri (937/1530) I, v. 12-13

1530 tarihli Rumili Vilâyeti Muhasebe kayıtlarını içeren defterde de Evrenos Bey'in Gümülcine Vakfı hakkında bilgi bulunmaktadır. Yine karye-i Helvâci nâm-ı diğer Anbar Köy'ünde Evrenos Bey'in azadsuz kullarının (kölelerinin) sakin oldukları kaydedilmiş ve sayıları 9 hâne, 2 mücerred olarak verilmiştir. (167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri v. 12-13). Bu sakinler yanında aynı karyede 62 hâne ve 9 mücerred Müslim ile 15 hane gayrimüslim vakf-ı mezburun re'âyası olarak kaydedilmişlerdir. Kul ve re'âya olarak sınıflandırılan bu iki grubun hâsılı da ayrı olarak hesaplanmıştır. Evrenos kullarının hâsılı 1.550 iken re'âyânın hâsılı 9.785 akçedir. Burada diğer gelirler yanında çifte hâmamdan 4.243 akçe ve 55 bâb dükkândan 6.132 akçe gelir elde edilirken, kervansaray için "harâb" kaydı düşülmüştür. Bundan önce 1528 ve sonrasında 1569-70 tahrirlerinde vakıf kayıtları arasında kervansarayın zikredilmiyor olmasının sebebi de bu olmalıdır. Asiyâb, ağnâm gibi diğer gelirlerin arasında Evrenos Bey'in Edirne'deki dükkânlarından 150 akçe geldiği de anlaşılmaktadır. Toplam hâsıl 35.381 akçedir. Gelirin iki

yıl öncesine nazaran biraz azaldığını görüyoruz. 1530 tarihinde hüddâm-ı imâret olarak imaret çalışanları da 22 hâne ve 5 mücerred kaydedilmiştir.

1569-70 tarihli (H. 977) Siroz Sancağı Evkâf Defteri'nde de *Evkâf-ı merhûm Evrenos Bey* başlığı altında Evrenos Bey'in Gümülcine Vakfı'nın akarâtı kaydedilmiştir: (TKGM, EVK. 577, v. 199b-202b).

Şekil 6. TKGM, EVK. 577, v. 199b

Karye-i Helvâcî nâm-ı diğêr Anbar Köyü için defterde şu kayıt yer almaktadır: *Karye-i Helvacı nâm-ı diğêr Anbarköyü 'an vakf-ı mezkûr, zikr olan karyenin cizyesi ve ispençesi ve sâ'ir mersûmâtı ve yavası ve kaçgunu ve mâl-ı gâ'ibi ve mâl-ı mefkûdu ve gallâtı ve fi'l-cümle hukûk-ı şer'iyeye ve rûsûm-ı örfiyesi vakf için zabt ü tasarruf olunur ve evkâf-ı mezkûre halkı ulaktan ve suhreden ve cerehordan ve nüzulden ve 'arpadan ve salgundan ve kürekciden ve bi'l-cümle avâriz-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden mu'âf ve müsellemler için ellerinde hükûm-i şerifleri olmağın deftere kayd olundu* denilmektedir. Bu köyde mütemekkin olan Müslim ve Gayrimüslimler için daha önce de gördüğümüz *Evrenos Bey'in azadsız kullarıdır* kaydı bulunmaktadır. Müslim çift sayısı 40, bennak 42 ve mücerred sayısı 12'dir. Gayrimüslimler 107 nefer olarak kaydedilmiştir. Bu köyden elde edilen gelir 13.585 akçedir. Görüldüğü gibi Evrenos Bey vakıf toprağında ikamet ettiğini bildiğimiz bu karye sakinleri görevleri gereği vergiden muaflardır ve karye gelirleri ise cizye de dahil vakfa tahsis olunmuştur. 1530 tarihli Selanik Evkâf Defterinde tutulan "*cizyeleri dahi vakfa müte'allikdir*" kaydı da bu durumun istisnai olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki 1826'da imparatorluğun tüm vakıfları Evkaf Nezaretinin yönetimine bırakıldığında Gazi Evrenos Bey'in vakfı bu düzenlemenin dışında bırakılmıştır (Dimitriadis, 2000: 28).

İslami bir vergi olan cizye, daima nakit olarak alınır ve doğrudan merkezî hazineye aktarılırdı (İnalçık, 2000: 107). Eğer cizye geliri merkezi hazine dışında herhangi bir vakıf idaresi tarafından toplanıyorsa, Barkan'ın da belirttiği gibi bunlar bazı büyük sultan ve vüzerâ evkâfı olabilirdi (Barkan, 1964: 3). Bu durumda Evrenos Bey'in Gümülcine vakfındaki bu karyede gayrimüslim halkın ödedikleri cizye vergisinin vakfa ait olması da istisnai bir durumdur. Bu istisnai durum büyük ihtimalle Evrenos Bey'in devletin gözündeki öneminden kaynaklanıyordu. Ayrıca kendisinin sıradan bir uc beyi değil vüzerâ değerinde bir öneme sahip olduğunu görüyoruz.

Daha önceki defterlerde çiftlik-i Nalband Ahmed nâm-ı diğêr Küçük Köy olarak kaydedilmiş olan çiftlik bu defterde karşımıza *Bakkal Ahmed nâm-ı diğêr Küçük Köy* olarak çıkmaktadır. Bu çiftlikte nüfus 2 çift, 30 bennak, 13 mücerred Müslim ve 59 nefer Gayrimüslimden oluşmaktadır. Bu

çiftlikten vakfın geliri 5.036 akçedir. Zemin-i Kostemir'de de 2 çift Müslim kayıtlıdır ve 774 akçe geliri bulunmaktadır. Bu zemin Gümülcine nefesine yakın bir yerde olup tahrir zamanında burada *hâricden Koyunlar ve Hacı Köy ve Haslar nâm karyeler halkı zirâ'at* etmekte ve öşürlerini ödemektedirler. Söz konusu zemin-i Kostemir'de kayıtlı iki çiftten birinin imaretin vekil-i harcı olan Mustafa adlı kişiye ait olduğu görülmektedir.

Tablo 1: 1569-70 Tarihinde Gümülcine'de Evrenos Bey Vakfı'nın Akarâtı

Akarât	Müslim			Gayrimüslim	Yekûn Akçe (Gelir)
	Çift	Bennâk	Mücerred	Nefer	
Karye-i Helvâcî nâm-ı diğer Anbar Köyü	40	42	12	107	13.585
Çiftlik-i Bakkal Ahmed nâm-ı diğer Küçük Köy	2	30	13	59	5.036
Zemîn-i Kostemir	2				774
Emlâk der nefsi-i Gümülcine (Çifte hamâm, 55 bâb dekâkîn ve diğer mahsûlât)					25838
TOPLAM GELİR					45.233

1569-70 tarihli defterde vakıfta Yörük kaydı da görülmektedir: *Cemâ'at-i yörügân-ı perakende-i evkâf-ı merhûm el-mezbûr, mezkûrîn Yörükler her müzevvec onikişer akçe ve her mücerred altışar akçe ve resm-i ağnâmdan ve yavalardan ve kaçgunlardan ve beytü'l-mâl ve niyâbet ve resm-i arûsânelerin vakf-ı mezbûra edâ ederler*. Bu cemâ'atin Saruhan yörükleri olduğu "Cemâ'at-i Saruhan Viranı" ifadesinden anlaşılmaktadır. Âşıkpaşazâde, Serez'in Evrenos Bey'e uc verilmesinin ardından kente yapılan göçten bahsetmekte ve *Saruhan ilinde göçer il vardi. Anlaru sürdü Siroz vilâyetine geçirdi* demektedir. (Âşıkpaşazâde: 61). Ancak bu deftere göre Saruhanlı göçerlerin bir kısmının Gümülcine'de ikamet ettiklerini, kendi adlarıyla kurdukları kar-yeden ve cemaat-i Saruhan'dan anlıyoruz. (TKGM, No: 577: 202a, 202b). Bunlara Evrenos Bey ile geldikleri için de *Evrenos Bey Yörükleri* denmektedir. Ayrıca XV. yüzyılda Gümülcine nüfusuna baktığımız zaman %78'inin (Gökçe 2005: 81-82) ve XVI. yüzyılda ise kentin %82'sinin Müslümanlardan oluştuğunu görüyoruz (Kiel, 1971: 418) (Kiel, 1983: 123) (Ayverdi, 1982: 219).

The image shows a snippet of handwritten Ottoman Turkish text. The text is written in a cursive script and is partially obscured by a horizontal line. The visible text includes words like 'Evrenos Bey' and 'Yörükler', which are mentioned in the accompanying text. The text appears to be a record of land or tax obligations.

Şekil 7. TKGM, EVK. 577, v. 202a

1530 tarihinde imaretin hüddâm sayısı 27 nefer olarak kaydedilmişken, geçen kırk yıl içerisinde imaretin büyüerek çalışan sayısının da arttığını ve 41'e yükseldiğini görüyoruz. Bunların kim oldukları ve görevleri de ilk defa bu defterde karşımıza çıkmaktadır (TKGM, EVK 577).

۷۰۷

۳۳۳	۹۰۰	۱۸۸	۱۳
۳۳۳	۹۰۰	۱۸۸	۱۳

۳۳۳	۹۰۰	۱۸۸	۱۳

۳۳۳	۹۰۰	۱۸۸	۱۳

عمران و هم زور لوس با و زلسه کو کله

مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی
مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی
مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی
مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی
مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی
مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی	مصطفی

Şekil 8. TKGM, EVK. 577, v. 202a

Tablo 2: 1569-70 Tarihinde Hademe-i İmâret-i Evrenos Beğ der nefs-i Gümülcine

Adı	Görevi
Mustafa bin İsa	Şeyh-i imâret
Memi bin Göçeri	El-kâtip
Mevlana Ahmed Halife	El-imam
Alaaddin Halife	El-müezzin
Hasan bin Göçeri	Kilâri
İsa Balı bin Memi	En-nakîb
Ahmed bin Yusuf	Şem'dâr
Mehmed bin Mustafa	Anbârî
Ahmed bin Mustafa	Meremmâtî
Mehmed bin Mustafa	Kâtib-i meremmât
Hasan bin Mehmed	El-câbi
Osman bin Ali	Kâtib
Bekir bin Ali	El-câbi
Ali bin Karabalı	El-câbi-i dekkâkin
Mehmed bin İsa Balı	Câbi-i Dobruca
Yusuf bin Abdullah	Ser-tabbâhîn
Kurd bin Yahşi	Tabbâh
Hüseyin bin Abdullah	Tabbâh
Ahmed bin Kâsım	Tabbâh
Mustafa bin Mehmed	Tabbâh
Mustafa bin Hasan	Tabbâh
İlyâs bin Abdullah	Habbâz
Mustafa bin Abdullah	Habbâz
Kara Ali bin Musa	Habbâz
Memi bin Balaban	Habbâz
Hacı İri bin Musa	Ferrâş
Ahmed bin Ramazan	Ferrâş
Musa bin Hacı İri	Ferrâş
Kurd Ali bin Ramazan	Bevvâb
Derviş Abdullah	[hizmet türü belirtilmemiş]
Mahmud bin Mehmed	[hizmet türü belirtilmemiş]
Mustafa bin Mahmud	Ferrâş
Yakub bin Abdullah	Vezzân
Mehmed bin Kara Balı	Bevvâb
Mustafa bin Hacı	Gendüm-kûb
Karaca bin Abdullah	Arabaî
Kurd bin Abdullah
Mustafa bin Mehmed
Mevlana Ali bin Murâd	[hizmet türü belirtilmemiş]
Mehmed bin Ali	[hizmet türü belirtilmemiş]
Ergirü	Hademe-i en-neccâr

Bu defter kayıtlarındaki bilgiler bize Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiyi sağlama ve Evrenos Bey'in Gümülcine'deki vakıf eserlerini ortaya koyma imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla Evrenos Bey, Gümülcine merkezde imaret, tekke/zaviye, kervansaray, han ve çifte hamamdan oluşan bir *hayrât sistemi* kurmuştur. Vakıf sayesinde Müslüman nüfusta zamanla artış gözlenirken, Âşıkpaşazâde'nin kaydettiği Anadolu'dan Saruhan ilinden yapılan göçler de defter kayıtlarıyla doğrulanmıştır. Vakıf gelirleri ise *guzât vakfı* olması hasebiyle istisnai olarak vüzera gelirlerine yakışır bir şekilde vakfa dâhil edilmiştir. Evliya Çelebi'den öğrendiğimize göre Evrenos Bey imareti sabah akşam türlü türlü lezzetli yemekler sunulan, üç-beş kişilik guruplar için ayrı bakır tepsilerde yemeklerin hazırlandığı ve vakfın mütevellisi tarafından misafirlerin atlarına arpa tahsis edildiği büyük bir hayır vakfıdır⁷. Evrenos Bey'in Gümülcine vakfının *evkâf-ı azîm* olduğunu belirtmiştir (Evliya, 2003:37). Ona göre övgüye layık büyük bir vakıf olduğu ortadadır. Evliya Çelebi yukarıdaki vakıf kayıtlarında karşılaşmadığımız Gazi Evrenos Mescidi'nden de söz etmiştir (Evliya, 2003: 38) (Ayverdi, 1989: 500). Tahrir defterindeki kayıtlarda mescid ya da camiye dair herhangi bir kayıt bulunamamakla birlikte Evrenos Bey'in bunca bina arasında bir şehir için en öncelikli yapılardan biri olan bir camiyi yaptırmamış olduğunu düşünemeyiz. Şehirlerin gelişme sürecinde, sosyal ve ekonomik hayatında büyük rol oynayan bu imaret siteleri genellikle bir cami etrafında kümelenmiş yapılar bütünlüğünden oluşmaktaydı (Yediyıldız, 2002: 206; 1999: 27) (imaret yapıları hakkında bkz. Ergin, 1939: 19-53). Belki de Gazi Evrenos Bey Camii İmaretini olduğundan sadece Gümülcine'de Evrenos Bey imareti şeklinde de kaydedilmiş olabilir. Zira tespit edebildiğimiz beş belgede Gümülcine'deki vakfına *Gazi Evrenos Camii/Mescidi (ve) İmâreti* ibaresi kaydedilmiştir⁸. Ayrıca bunlardan başka Evrenos Bey Mescidi olarak 1705 tarihli bir belgede (BOA C. Ev. 517/26134), 1714 tarihli bir muhasebe kaydında (BOA, EV. HMH.d 1714); 1724-25 tarihli diğer bir muhasebe defterinde ve cami olarak da 339 numaralı bir ahkâm defterinde (VGM Gazi Evrenos Camii (Gümülcine) Atık Esas), Evrenos Bey'in yaptırmış olduğu camiyi tespit edebiliyoruz (BOA, EV.HMH, 28888). Ayrıca Ayverdi de (1982: 220) Gazi Evrenos Bey mescidinden bahsetmektedir. Kiel'a göre (1983: 124-127; 1996: 268) bugün Eski Cami olarak nitelendirilen caminin orijinal bölümü Evrenos Bey camisidir ve bir rivayete göre kiliseden çevrilmiştir. Her ne kadar İ. Bıçakçı (2003: 139) Evrenos Bey Camii'nin daha da eski olduğunu belirtse de bu caminin Evrenos Bey imareti ve hamamına da yakın olması (yaklaşık 40-50 m. batısındadır) Kiel'ın fikrini kuvvetlendirmektedir. Kiel, (1983: 126) Evliya Çelebi'nin bu camiden bahsetmeme nedeninin, büyük ihtimalle yakınında bulunan muhteşem imarete verdiği önemden kaynaklandığını düşünmektedir. XVI. yüzyıl yazarlarından İdris-i Bitlisi (2008: 309) Evrenos Bey'in Gümülcine eyaletinde kurduğu âsâr-ı hayrât'tan hala birkaç aded *buk'a-yı zibâ* yani süslü binanın kaydedildiğini belirtmişti.

Defter kayıtlarının dışında 8 Şubat 1900 (07 Ş 1317) tarihli bir belge Evrenos Bey imareti hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir. (BOA, DH. MKT: 2282/88). Belgede imâretin Gümülcine'ye üç saat mesafede bulunduğu belirtilmiş ve *imâret nâm çiftliğe* altı yüz yıla yakın zamandan beri bir bayrak dikili olduğu kaydedilmiştir. Bu belge de Evrenos'un evi olarak bildiğimiz meskenin bir çiftlik olduğunu ve bunu imârete dönüştürdüğünü doğrulamaktadır. Ayrıca Evrenos Bey vakfının imaret adlı çiftliğinde altı yüz yıla yakın zamandan beri bayrak çekili olduğu ve bunun Müslüman ve Hıristiyan ahali tarafından kutsal bir mekân sayıldığı kayıtlıdır. Demek ki bu imaret bölge halkı tarafından mübarek bir yer olarak görülmektedir ve bu nedenle bayrağa

7 "Gazi Evrenos imaretinin subh (u) mesâ günâ-gün ni'met-i nefîsesi hâss ü âmma mâh u sâl bi'l-guduvvi ve'l-âsâl üç âdeme ve beş âdeme birer sini ta'âm dâimdir. Ve her müsâfirinin atlarının başlarına birer 'alef cânib-i vakfdan mütevellî verir, gâyet ma'mûr evkâf-ı azîmdir" demektir. Bkz. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 2003:38, ayrıca bkz. Lowry, 1998: 46.

8 BOA C. Ev. 584/29478 (Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Camii Evkafı); BOA C. Ev. 481/24329 (Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Mescidi Vakfı); BOA C. Ev. 556/28063 (Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Camii ve İmaretini); BOA Mv. 24/9 (Gümülcine'de Gazi Hacı Evrenos Bey Camii-i Şerîfi ve İmaretini); EV. HMH. d. 1714 (Gümülcine'de Hacı Gazi Evrenos Bey Camii ve İmaretini Evkâfı).

müdahale edilmemesine karar verilmiştir⁹. Evrenos Bey imâreti, gerçek manada vasfına yakışır bir şekilde stratejik bir yol olan Via Egnatia'nın Gümülcine yolu üzerinde tesis edilmiş ve zamanla şehrin gelişimini sağlamıştır. Evliya Çelebi'nin bu imaretin şehir çarşısında yani şehrin merkezinde bulunduğunu belirtmesi ve bugün hala orada olması bunun en açık örneğidir. Bilindiği gibi vakıf yoluyla kurulan imaretler sayesinde, sosyal imkânları sağlanmış bir merkezin çevreden gelen halkla kısa zamanda etrafında mahalleler kurularak bir kasaba şeklinde gelişmesine yol açmıştır (Halaçoğlu, 2000:4). Ayrıca Evrenos Bey imaretinin hem Müslüman hem Hıristiyan ahali tarafından benimsenmiş olması ise amacına ulaştığının ve her iki din mensubuna da yüz yıllarca eşit ölçüde hizmet verdiğinin bir kanıtı şeklindedir. *Edirne Salnâmesi*'nde de imaretin çarşı içinde yer aldığı, kurucusu ve vâkıfının Gazi Evrenos Bey olduğu, istisnai vakıflardan yani bir guzât vakfı olduğu ve Gümülcine'nin fethinden sonra bizzat Evrenos Bey tarafından inşa edilerek sonradan yenilendiği kayıtlıdır (Edirne Salnâmesi: No: 19: 418).

Evrenos Bey İmaretî'nin Bugünkü Durumu ve Sonuç

Evrenos Bey'in imaretî bugün Gümülcine şehir merkezinde ve Eski Cami'nin arkasında kalmaktadır. Avrupa'da ayakta kalabilmiş en eski Osmanlı yapılarından biri olarak da ayrı bir öneme sahiptir. Camisi, mektebi ve hamamı ile Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi büyük bir hayrât sitesi inşa etmiştir. Evrenos Bey Hamamı 1970'te askeri cunta dönemi sırasında ortadan kaldırılmıştır (Kiel, 1983: 124). Yaklaşık beş yüz yıl boyunca seyyahların ikametgâhı, fakirlerin karınlarını doyurdukları bu imaret, Yunanistan elektrik idaresi tarafından santral olarak kullanılmış ve büyük hasar görmüştür. Minaresinin bu süreçte yok olduğu ve beton takviyelerle değişerek az da olsa orijinalliğini yitirdiği düşünülmektedir. Bugün ise Gümülcine Rum Ortodoks Kilisesi'nin müzesi olarak kullanılmaktadır (Kiel, 1983: 128) (Lowry, 2009: 32). Ancak 2007 yılında müzeyi ziyaretimiz sırasında temin ettiğimiz tanıtım kataloğunda müzenin XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ayakta kalan tarihi bir imaret olduğu ve koruma altına alındığı belirtilse de imaretin kurucusu olan Evrenos Bey'in adı maalesef geçmemektedir.

Evrenos Bey'in imaretinde yer alan iki kitabenin varlığı bilinmektedir. Bunlardan biri imaret girişinde yer alan Bulgarca kitabe ve diğeri ise imaret girişinin sağ üst bölümünde yer alıp son elli yıldır Gümülcine Arkeoloji Müzesi'nde bulunduğu tespit edilen kitabedir (Lowry-Erünsal, 2010: 86-87) (Lowry, 2008: 45). Bulgarca kitabeyi inceleyen Lowry ve Erünsal, bir Osmanlı kitabesi üzerine hazırlandığını ve altta hala orijinal kitabeden bazı kelimelerin görüldüğünü belirtmişlerdir. Bu kitabe II. Balkan Savaşı sırasında işgalci kuvvetlerin, Evrenos Bey imaretini Bulgar kralına adadıkları bir kilise haline dönüştürdükleri sırada konulmuştur (Lowry vd. 2010: 86-87). Elbette bu eserler, Osmanlı Devleti'nin Balkanlara yerleşme amacıyla geldiğini destekleyen ancak maalesef sadece bazıları günümüze kadar ulaşabilen yapılardır. Bir akıncı beyi olarak Via Egnatia üzerindeki stratejik öneme sahip olan Gümülcine'yi sadece fethetmekle kalmamış, büyük bir imaret sitesi kurarak tam bir Osmanlı kenti haline getirmiştir. Dil ve din birliğinin ve siyasi bütünlüğün sağlanması amacıyla buraya cami, mektep, zaviye, han, kervansaray gibi dini ve kültürel merkezler ile imaret gibi sosyal yardım müessesesi ile bu siteyi tamamlamıştır. Bilindiği gibi bu süreç içerisinde tekke ve zaviyelerin rolü oldukça büyüktü ve dervişler Rumeli'ne geçiş sürecinde dahi Balkan fatihlerinin yanında bulunmaktaydılar. Zaviyeler hem ücretsiz konaklama yerleri, hem kuruldukları yer itibarıyla bölgenin asayişini ve gelişmesini sağlayan merkezler ve hem de tarikat mensubu şeyh ve dervişlerin barınak yerleridir (Barkan, 1942: 279-365) (Ocak, 1981: 31-42) (Savaş 1999: 72-78). Bir akıncı beyi olarak fetih hakkı ile mülkiyetine aldığı top-

9 "Gümülcine'ye üç saat mesâfede kâ'in Gazi Evrenos Beğ vakfından 'imâret nâm çiftlikde merkûz bayrağın altı yüz seneye karîb bir zamandan beri rezk eyleyegeldiği İslam ve Hıristiyan ahâlîce teyemmün eylediği evrâk-ı melfûfe mündericâtından anlaşılmasına nazaran vilâyetce bir güne mahzûr görülmediği halde teberük ve teyemmün edildiğine ...". Bkz. DH. MKT No: 2282/88.

raklardan yani ganimetinden elde ettiği gelirleri böyle bir site için sarf eden Evrenos Bey, akarâtı ile de bu vakfın işleyişini sağlamıştır. Elbette Gümölcine'ye bu kadar önem vermesinin sebebi uzun yıllar askeri üs olarak kullanmasından da kaynaklanmıştır. Kurduğu bu hayrât sitesi ile Gümölcine'de Osmanlı hâkimiyeti kökleşmiş ve şehrin gelişerek bir Türk-Müslüman kenti haline gelmesini sağlamıştır. İmaret adlı çiftliğinde altı yüz yıla yakın sürece dikili olan bayrağın o bölgedeki İslam ve Hıristiyan ahalice mübarek sayılması da bunun en güzel göstergesidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA C. Ev. 481/24329.

BOA C. Ev. 517/26134.

BOA C. Ev. 556/28063.

BOA C. Ev. 584/29478.

BOA Mv. 24/9.

BOA, DH. MKT No: 2282/88.

BOA, EV. HMH.d 1714.

BOA, EV.HMH, No: 28888.

BOA, MV. 24/9.

BOA, TT. 143.

BOA, TT. 70.

EV. HMH. d. 1714.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Nr: 89.

TKGM, Siroz Evkaf Defteri, No: 577.

VGM, Kuyûdât-ı Emr-i Âlişân Bayağı Ahkâm, Defter 339.

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rumili Defteri (937/1530) I, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 2003.

Kaynak ve Tedkik Eserler

Akdağ, M., (1999), *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi I (1243-1453)*, Ankara, Barış Yayınları.

Akgündüz, A., (1988), *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara, TTK Yayınevi.

Âşikpaşazâde, (1332), *Tevârih-i Al-i Osmân*, İstanbul, Matba'a-i Amire.

Ayverdi, E. H., (1982), *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk*, c. IV, 4-5-6. Kitap, İstanbul, Fetih Cemiyeti Yay.

-----, (1989), *Osmanlı Mi'marisinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gazîler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402)I*, İstanbul, Fetih Cemiyeti Yay.

Barkan, Ö. L., (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, c. II, Ankara, s. 279-365.

-----, (1944), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Vakıflarının İdarî-Malî Muhtariyeti Meselesi", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, c. I, Ankara, s. 15-21.

-----, (1980) "Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul, Gözlem Yayınları, s. 231-247.

Bıçakçı, İ., (2003), *Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri*, İstanbul, İSAR Vakfı Yayınları.

Çalı, A., (2011), *Gazi Evrenos Bey*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Dimitriadis, V., (2000), "Devşirmenin Kökenleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı Beyliği*

- (1380-1389), ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, s. 23-33.
- Edirne Sahnâmesi*, (1892-93), No: 19, H. 1310.
- Ergin, O., (1939), *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası.
- Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, (2003), VIII. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı- Robert Dankoff, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, (2009), *Kühû'l-ahbâr*, c. I, Tıpkıbasım, Ankara, TTK Yayınevi.
- Gökçe, T., (2005), "Gümülcine Kasabasının Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler" (XV-XIX. Yüzyıllar)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XX, S. 2, İzmir, s. 79-111.
- Halaçoğlu, Y., (2000), "Osmanlı Devleti'nin Rumeli İskânıyla İlgili Toponomik Bir Değerlendirme", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Sempozyumu Tebliğleri*, IRCICA, Sofya, 21-23 Nisan, s. 3-9.
- Hoca Saadeddin, (1279) *Tâcü't-tevârîh*, c. I, İstanbul.
- <http://batitrakyadakiosmanli.blogspot.com/2009/12/gazi-evrenos-bey-imareti-gumulcine.html> (15.04.2012)
- İdris-i Bitlisî, (2008), *Heşt Bihişt*, c. I, Haz. Mehmet Karataş-Selim Kaya-Yaşar Baş, Ankara, Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınevi.
- İnalçık, H., (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, 1300-1600, İstanbul Eren Yayınları.
- , (2006), "I. Murad", *DİA*, c. XXXI, İstanbul, s. 156-164.
- , (2008), "Osmanlı Devleti'nde Uc (Serhad)lar", *Doğu Batı, Makaleler II*, İstanbul, s. 45-60.
- Kiel, M., (1971), "Observations on the History of Northern Greece During the Turkish Rule, The Turkish Monuments of Komotini and Serres", *Balkan Studies*, 12/2 Selanik, s. 415-462.
- , (1983), "The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans, The İmaret and the Mosque of Ghazi Evrenos Bey in Gümülcine and the Evrenos Bey Khan in İlica/Laura in Greek Thrace", *Sanat Tarihi Yıllığı*, XII, s. 127-133.
- Lowry, H. W. - Erünsal, İ.E., (2010), *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Lowry, H. W., (2008), *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550, Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İskânı ve Altyapı Gelişmesi*, İstanbul, Bahçeşehir Ün. Yayınları.
- , (2009), *Osmanlıların Ayak İzlerinde, Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekânlar ve Mimarî Eserleri Arayış Yolculukları*, İstanbul, Bahçeşehir Ün. Yayınları.
- Mehmed Neşrî, (1995), *Neşri Tarihi (Kitâb-ı Cihan-nümâ)*, I, Haz. F. R. Unat-M. A. Köymen, Ankara, TTK Yayınevi.
- Müneccimbaşı Derviş Ahmed, (1321), *Sahâ'ifü'l-ahbâr*, c. III, İstanbul.
- Ocak, A. Y., (1981), "Bazı Menâkıbnâmelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidâlarda Heteredoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *The Journal of Ottoman Studies*, c. II, İstanbul, s. 31-42.
- Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, (2008), Haz. N. Öztürk, İstanbul, Çamlıca Yayınları.
- Öztürk, N., (1983), *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Savaş, S., (1999), "Zâviyelerin Türk Kültürünün Gelişmesindeki Rolü", *Osmanlı*, c. IX, Ankara, s. 72-78.
- Yediyıldız, B., (1999), "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi", *Osmanlı*, c.V, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları., s. 17-33.
- , (2002), "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler*, c.X, , Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s. 183-215.
- Yüksel, H., (1998), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas, Dilek Matbaası.

RESİMLER

Resim 1. Gümölcine'de Evrenos Bey İmaretı

<http://batitrakyadakiosmanli.blogspot.com/2009/12/gazi-evrenos-bey-imareti-gumulcine.html>

Resim 2. İmaretin Şehir Meydanından Görünümü (2007)

Resim 3. İmaretin İçeriden Görünümü (2007)

Resim 4. İmaretin Avludan Görünümü (2007)

Resim 5. İmaretin Giriş Kapısı ve Üzerindeki Bulgarca Kitabe (2007)

Resim 6. Gümülcine'de Evrenos Köyü Tabelası (2007)

Resim 7. Evrenos Köyünden Bir Görünüm (2007)

**Resim 8. Orijinal Kısımının Evrenos Bey Tarafından Yapıldığı
Düşünülen Eski Camii (2007)**